

УДК 342.6

О. В. Лавніченко, В. П. Варакута, І. С. Луговський, О. В. Кривенко

АНАЛІЗ СПОСОБІВ ДІЙ ВІЙСЬКОВИХ УГРУПОВАНЬ ПІД ЧАС ЗНЕШКОДЖЕННЯ НЕЗАКОННИХ ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ

Проаналізовано сучасні способи дій військових угруповань держави зі знешкодження незаконних збройних формувань. Запропоновано принципи вибору цих способів за критерієм їх доцільності як кінцевого результату та перерозподілу функцій між військовими збройними формуваннями під час проведення спеціальних операцій у внутрішньому збройному конфлікті.

Ключові слова: незаконне збройне формування, способи бойових дій, внутрішня безпека, збройна боротьба, спеціальна операція, внутрішній збройний конфлікт.

Постановка проблеми. Сучасні реалії воєнно-політичної обстановки у світі полягають у виникненні значного обсягу нових суперечностей різного характеру між державами та цілими регіонами, а всередині деяких країн – гострих територіальних, релігійних та етнічних протиріч, які призвели до виникнення низки збройних конфліктів у результаті активної діяльності незаконних збройних формувань (НЗФ).

Із розпадом СРСР і країн соціалістичної співдружності відбулися значні зміни не тільки у політичній, військовій, соціально-економічній сферах, але й у свідомості, мисленні та поведінці громадян цих країн. Такі зміни не завжди відбувалися мирним, цивілізованим шляхом. Про це переконливо свідчать події 90-х років минулого століття у колишній Югославії: військові конфлікти в інтересах здобуття незалежності республік Словенії, Хорватії, Боснії і Герцеговини та автономної області Косово, яка входила до складу Сербії. Різномірні групи осіб, які об'єднуються у так звані НЗФ у різних регіонах постсоціалістичних країн, систематично вчиняють терористичні акти різного масштабу і спрямування. Так, з метою зміцнення законності і правопорядку у південних районах Росії дотепер мають місце збройні протистояння. Непростим шляхом ідуть до незалежності республіки Кавказького регіону: Південна Осетія й Абхазія.

Крім того, значні геополітичні зміни, що відбувались у світі протягом останніх десятиріч, призвели до воєнних конфліктів різного масштабу, в яких виявилися нові тенденції розвитку принципів і форм збройного протистояння. Як приклад можна навести бойові дії у зоні Перської затоки, збройні конфлікти у Палестині, Лівані, Лівії, Ємені і Сирії.

Зважаючи на геополітичне розташування України та сучасні аспекти боротьби з тероризмом, доцільно звертатися до світового

досвіду ведення спеціальних дій (СД) у спеціальній операції (СО) щодо знешкодження НЗФ.

З огляду на це важливого значення набувають розроблення теорії і впровадження нових способів дій у практику боротьби з НЗФ, які мають суттєве значення для розвитку тактики військових формувань внутрішніх військ (ВВ). Саме тому, досліджуючи нові способи дій угруповань ВВ під час проведення спеціальних операцій зі знешкодження НЗФ, доцільно визначити найефективніші серед них, що відповідають замислу завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На пострадянському просторі сьогодення характеризується безліччю прикладів діяльності антиурядових і антиконституційних озброєних рухів та організацій, виступів різного спрямування: міжконфесійних, національно-визвольних, сепаратистських, релігійно-екстремістських та терористичних. Для досягнення своєї мети НЗФ активно використовують характерні елементи, тактичні прийоми, форми і методи терористичної, диверсійної, інформаційно-психологічної та іншої підривної діяльності.

Тенденція розвитку сучасних внутрішніх збройних конфліктів свідчить про те, що під час їх урегулювання на перше місце ставлять не воєнну мету (знищення противника), а, скоріше, політичну – розв'язання проблем, що призвели до збройного протистояння всередині держави, та відновлення конституційного правопорядку.

У зв'язку з цим перемога у конфлікті означає не фізичне знищення противника, а створення таких нових умов, в яких досягнення повстанцями своїх політичних цілей стає практично неможливим.

Локальний характер такого конфлікту суттєво звужує межі застосування збройних сил. Це визначає велику питому вагу участі у вирішенні конфлікту структур, що

© О. В. Лавніченко, В. П. Варакута, І. С. Луговський, О. В. Кривенко

забезпечують внутрішньодержавну безпеку в цілому та органів внутрішніх справ і ВВ зокрема. Серед сил, професійно призначених для протидії екстремістам (спецслужби, поліція, армія і напіввійськові формування), вирішальна роль має належати поліції (цивільній і воєнізованій). Психологічно населення легше сприймає заходи, що обмежують права людини, якщо вони здійснюються поліцією, а не бойовими частинами збройних сил.

Підрозділи, що здійснюють силові акції проти НЗФ, повинні бути підготовлені для виконання специфічних військових, розвідувальних, поліцейських, адміністративних, соціальних, дипломатичних та інших завдань, більша частина яких у звичайній обстановці є обов'язком цивільної влади. Конфлікти передбачають комплексне ведення політичних, економічних і психологічних дій, у той час як військові дії у багатьох ситуаціях перебувають на останньому місці.

Крім того, характер загроз суспільству, державному ладу, а також характеристика сил і засобів, що є у противника, дають усі підстави розуміти доцільність проведення спеціальних операцій зі знешкодження НЗФ переважно силами ВВ.

Аналіз внутрішньополітичних загроз в Україні свідчить про те, що існує загроза виникнення внутрішньополітичних конфліктів у випадку втручання у внутрішні справи країни з боку інших держав з переростанням їх у внутрішній збройний конфлікт як на кордоні, так і всередині країни.

Аналіз спрямованості розвитку способів збройної боротьби з урахуванням досвіду останніх воєнних конфліктів засвідчив, що застосування збройних сил взагалі і сухопутних військ зокрема докорінно змінюється. Епоха "класичних" війн, що велися багатомільйонними арміями, безповоротно закінчилася. Приклад Чечні показав, що з'єднання і частини збройних сил РФ, які, в основному, готувалися до проведення фронтових наступальних та оборонних операцій, мають психологічні та організаційні проблеми щодо ведення СО з боротьби з НЗФ. На Північному Кавказі застосування Об'єднаного угруповання військ мало форму загальновійськової спеціальної (контртерористичної) операції. На цей час воно перейшло до іншої форми спеціальних дій, а саме – систематичних СД. Об'єднані угруповання військ на Північному Кавказі, основу яких наразі складають частини і підрозділи ВВ та війська спеціального призначення МВД Росії, де

більшість офіцерського складу мають бойовий досвід Анголи, Афганістану, Карабаху, Югославії та інших "гарячих" точок, успішно виконують завдання зі знешкодження НЗФ. Без винятку це стосується й Збройних Сил України.

Варіанти виникнення загроз внутрішній безпеці держави й ескалації таких конфліктів описані у [1–4] і періодично висвітлюються у різних інформаційних джерелах. Проте дедалі частіше такі конфліктні ситуації переростають у збройний конфлікт, причому у деяких випадках (зокрема, в Югославії або Грузії) не тільки у внутрішній, а й у зовнішній. У зв'язку з цим у більшості держав світу є правова база, яка передбачає можливість застосування сили, у тому числі військової, для припинення таких конфліктів. Відповідно до цього більшість країн світу мають окремі силові структури, що призначені для виконання завдань, пов'язаних з урегулюванням внутрішніх конфліктів. До них, наприклад, належать: поліцейські підрозділи карабінерів Італії, французька національна жандармерія, жандармерія Туреччини, цивільна гвардія Іспанії, національна республіканська гвардія Португалії, жандармерія Румунії, національна гвардія США та ін. Ті країни, що їх не мають, законодавчо передбачають участь збройних військових формувань у виконанні таких завдань.

Аналіз процесів урегулювання збройних конфліктів у пострадянських країнах із залученням крім спеціальних формувань МВС підрозділів і частин збройних сил дозволяє зробити висновок, що у більшості випадків вони ведуть збройну боротьбу з НЗФ у рамках і за правилами загальновійськового бою або проводять спеціальну операцію правоохоронної спрямованості. Як показує практика, такі підходи у протидії НЗФ застарілі й успіху, як правило, не мають.

На факт невідповідності способів дій сучасним реаліям уперше звернули увагу у ході ведення бойових дій в Афганістані, під час яких із визнанням поразок і значних втрат живої сили, озброєння та військової техніки розроблялися нові способи дій. Результатом цього мала бути більш сучасна теорія підготовки і ведення бою у специфічних умовах новітніми способами, а значить, і нова тактика дій. Однак, на жаль, цього не сталося.

Наразі більшість військових науковців звертає увагу на оцінювання бойових можливостей підрозділів під час виконання завдань різного типу. Проте за досвідом збройних конфліктів перевага у бойових можливостях не завжди була вирішальним чинником під час ведення бою. Значну роль

відіграло застосування нових способів дій, розроблення яких є актуальним і доволі складним завданням.

Достатня кількість наукових публікацій відображує особистий досвід, одержаний учасниками спеціальних бойових дій під час проведення окремих спеціальних операцій [4–7] з ліквідації збройного конфлікту всередині країни. У цих працях також розроблено систему і проведено розрахунки показників ефективності СО, які дозволяють підвищити ефективність бойового застосування підрозділів сил спеціального призначення в умовах обмеженого часу.

Праці [8; 9] присвячені математичній формалізації задачі вибору маршрутів на місцевості і розробленню методики вибору раціональних маршрутів виходу (виведенню) підрозділів спеціального призначення у район виконання спеціальної операції. Розроблений алгоритм оцінювання ефективності засад дозволяє оцінювати співвідношення сил. Запропоновані рекомендації щодо тактики вибору маршрутів, пересування розвідувальних груп на маршруті під час виконання завдань СО і тактики виконання засад силами спеціального призначення (ССП) у ході оборонної операції армійського корпусу у початковий період війни.

У працях [10; 11] розроблено науково-методичний апарат для обґрунтування рекомендацій щодо способів ведення бойових дій окремої механізованої бригади та математичний апарат оцінювання співвідношення сил, що дозволяє порівнювати сили з урахуванням бойових можливостей кожного типу зброї і ефективності їх бойового застосування проти конкретного противника.

Розробленню математичної моделі та способів розвідувального забезпечення дій ССП під час виконання завдань з припинення збройних конфліктів, а також математичного апарату, що дозволяє оцінити можливості угруповання ВВ зі знешкодження НЗФ в умовах надзвичайного стану присвячені праці [12; 13].

Проте зазначені вище праці висвітлюють лише окремі аспекти (в основному, для визначення бойових можливостей), що можуть бути використані під час розроблення способів дій у СО зі знешкодження НЗФ. Наразі у вітчизняних наукових публікаціях бракує науково-методичного апарату для обґрунтування вибору способів дій за критерієм їх ефективності під час проведення СО зі знешкодження НЗФ.

Мета статті – на основі узагальнення досвіду проведених спеціальних операцій

визначити завдання, які виконувались у їх ході, виявити тенденції і закономірності цього процесу, розглянути сучасні способи дій військових угруповань силових структур під час проведення СО зі знешкодження НЗФ у різних бойових ситуаціях і дослідити їх за критерієм доцільності.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям “спеціальні дії” (СД) у загальному розумінні визначається організоване застосування сил і засобів силових структур країни з метою ведення інформаційно-технічної, диверсійної, інформаційно-психологічної, збройної боротьби та інших специфічних дій проти НЗФ з метою виконання правоохоронних завдань і забезпечення воєнної безпеки держави.

Спеціальні дії мають характерні особливості, до яких належать: спеціальні цілі і завдання бойового застосування сил і засобів проти НЗФ; особливі принципи ведення бойових дій; спеціальні способи виконання бойових завдань; спеціальні форми бойового застосування сил і засобів; спеціальний склад сил і засобів; спеціальне озброєння, техніка і майно; особливий характер підготовки бойового застосування, управління і забезпечення СД.

Розглядаючи СД як особливий вид військових (бойових) дій, слід визначити їх форми. Доцільним є виділення таких форм спеціальних дій, як: спеціальна операція, систематичні спеціальні дії, удар, спеціальна акція.

Ведення СД у стратегічному й оперативному масштабах може здійснюватися у формі СО або систематичних спеціальних дій. Основною тактичною формою спеціальних дій можуть бути удари, спеціальна акція, диверсійні, інформаційно-психологічні й інформаційно-технічні дії. Крім того, інформаційно-технічні дії можуть мати форму радіоелектронної боротьби.

Зазначені вище збройні конфлікти дають змогу стверджувати, що характерною рисою війн кінця ХХ – початку ХХІ ст. є істотне зростання ролі і значення СО. Це можна підтвердити певними факторами:

– по-перше, суттєво посилюється вплив СО на результат вирішення збройного конфлікту;

– по-друге, значно розширився обсяг завдань, які виконують формування спеціального призначення;

– по-третє, СД стають одним із основних видів бойової діяльності, а формування спеціального призначення – найактивнішими силовими компонентами, здатними ефективно, а за сприятливих умов – самостійно виконувати завдання зі знешкодження НЗФ, уникаючи

невиправданих жертв серед мирного населення і, відповідно, негативного суспільного резонансу.

Спеціальна операція [7] – комплекс розвідувальних, оперативних, ізоляційно-режимних, інформаційно-ідеологічних заходів і бойових дій (боїв), що здійснюються силами державних правоохоронних органів, правоохоронних і військових формувань держави, миротворчих сил із санкції ООН самостійно або спільно, в обмежений час, за загальним замислом та під єдиним керівництвом із застосуванням комплексу традиційних і нетрадиційних (специфічних) форм, способів і засобів боротьби на своїй території або за межами держави.

Загальновійськова СО проводиться загальновійськовими об'єднаннями, з'єднаннями і частинами у тих випадках, коли боротьба з диверсійними або партизанськими (ірегулярними) збройними формуваннями складає основний зміст військових дій. У той же час деякі СО, зокрема з розбросення великих диверсійних або терористичних формувань, що проводяться на території, контрольованій органами державної влади, можуть проводитися як спільні за участі Збройних Сил, підрозділів СБУ, МВД та інших відомств.

При цьому теорії наступальних і оборонних дій набули широкого застосування. Так, оборона розглядається як оборонні дії, що ведуться не шляхом створення суцільних траншейних позицій та глибокоошелонованих смуг, а за принципом облаштування окремих опорних пунктів, вузлів оборони, заслонів з круговою системою вогню і загороджень для перекриття важливих напрямів.

На думку військових фахівців, основу наступального бою складають ударно-вогневі дії у специфічних формах, де не використовуються позиційні методи протиборства (прорив оборони, створення потужних ударних угруповань, атака на суцільному фронті, нарощування бойових зусиль шляхом введення у бій других ешелонів тощо). З їх погляду, знешкодження великих загонів НЗФ потрібно проводити за схемою: дальнє вогневе ураження – вогневий удар, у ближній зоні – короткочасна рішуча атака. У деяких випадках розглядається дальній вогневий розгром НЗФ без контактного вступу у бій з ним.

Як правило, НЗФ використовує тактику засадних, диверсійно-терористичних, партизанських дій. При цьому можуть бути великі проміжки між бойовими порядками військ збройних сил.

Тому такий характер боїв (за досвідом дій Об'єднаного угруповання військ на Північному Кавказі) показав намагання сторін “виграти тил”, завдати удари у фланг, перерізати комунікації противника, влаштовуючи на них засідки, мінні загородження, завали, та викликати необхідність пошуку нестереотипних способів підготовки і ведення СО. Одна з основних особливостей цих умов полягає у відсутності чітко визначеного фронту бойових дій, тобто коли дій НЗФ можна очікувати не тільки з фронту, а й із флангів і тилу, причому у будь-якому районі дій.

З великою ймовірністю можна наполягати на тому, що у більшості випадків бойові дії матимуть характер тактичного масштабу у разі значної самостійності дій підрозділів (тактичних груп) ВВ. Відмітними рисами СО будуть: наявність різних обмежень і заборон щодо завдання ударів такими видами стрілецької зброї, як станкові гранатомети, великокаліберні кулемети, а також авіацією ВВ по певних районах, об'єктах; встановлення рубежів, далі яких не можуть просуватися ці підрозділи.

З огляду на бойову практику збройних сил РФ було вироблено нову форму оперативних дій – сумісну спеціальну операцію (це сукупність логічно пов'язаних дій окремих підрозділів, що належать різним силовим структурам). Для звичайних підрозділів збройних сил аналогом цього терміна є бій. Доцільність використання більш загального терміна полягає у тому, що бій у звичайному розумінні цього слова може бути лише складовою (можливо, завершальною) частиною СО, що проводиться підрозділом сил спеціального призначення у взаємодії з іншими підрозділами підтримки, які виділені для забезпечення СО.

На відміну від звичайних умов, коли оперативним об'єднанням призначається суворо визначена смуга дій, виникла необхідність визначати їм операційні зони, в яких створюватимуться зведені оперативно-тактичні угруповання військ для дій по напрямках. У свою чергу, для з'єднань і частин призначалися зони відповідальності. Так, під час дій у загальному операційному районі з'єднанням (частинам) призначалася не смуга наступу чи оборони, а зона відповідальності (для дивізії – до 700 км); зони відповідальності полків становили до 100–120 км.

Бойові дії в СО мають напівпартизанський маневровий характер і не визначені у статутах та інших установчих і регламентуючих документах. Тому звичайна піхота змушена

воювати за методикою спецназу – особливо у містах і горах, що вимагає повної перебудови як організаційно-штатної структури військ, так і системи їх підготовки (оперативної та бойової). Боротьба з НЗФ у відриві від базових районів на віддалених (нерідко ізольованих) напрямках примушує створювати зведені загоны за цільовим призначенням, основу яких мають складати батальйони, підсилені артилерією, танками, саперами, вогнеметниками, і підтримуватися авіацією.

У важкодоступній місцевості (гори Карпат і Криму) значно підвищується роль високомобільного компонента – тактичного повітряного десанту. Наприклад, тільки у 1986 р. в Афганістані було висаджено 76 тактичних повітряних десантів загальною кількістю 12 246 осіб.

Практично кожний збройний конфлікт є причиною виникнення нових форм і способів застосування військ. Так, практикою була вироблена і залишається пріоритетною форма ведення оперативних дій з урегулювання збройного конфлікту всередині країни – “спільна спеціальна операція”.

Елементом такої операції стали СД. За останні роки на основі накопиченого бойового досвіду в наукових виданнях було опубліковано безліч матеріалів, які відображують погляди російських і вітчизняних військових фахівців на ведення сучасних спеціальних військових дій. Вихідною передумовою цього стало те, що традиційні тактичні форми, такі, як наступ і оборона, вже не охоплювали всього обсягу завдань збройної боротьби з противником, що діяв партизанськими методами. Виникла суперечність між необхідністю мати високі щільності сил і засобів на вирішальних напрямках за допустимого ступеня їх розосередженості та необхідності, у разі обмеженої кількості військ (сил), вести бойові дії на широкому фронті. Особливо це протиріччя проявляється під час виконання завдання з ізоляції району проведення СО з локалізації та нейтралізації збройного конфлікту всередині країни.

Спільна СО є сукупність погоджених і взаємозв’язаних дій загальновійськових частин, формувань спеціального призначення й інших сил та засобів зі знешкодження НЗФ. Деякі СО можуть організуватися і проводитися за планом Генерального штабу Збройних Сил України. В окремих випадках, особливо у загрозливий період і початковий період військового конфлікту, СО може бути самостійною.

Спільні СО готуються і проводяться тимчасово створюваними угрупованнями військ (сил) із залученням частини об’єднань і

з’єднань кількох видів збройних сил, родів військ і спеціальних військ для виконання спеціальних завдань. При цьому диверсійні й інформаційно-психологічні спільні СО проводяться під керівництвом загальновійськових командувань і, як правило, є складовою частиною фронтової (армійської) наступальної або оборонної операції.

До самостійних СО доцільно віднести операції, які проводяться силами і засобами СБУ і МВС.

Спеціальні дії тісно пов’язані з бойовим застосуванням сил і засобів спеціального призначення (сил СО). Зростання ролі і значення таких сил у збройній боротьбі у сучасних умовах викликано, у першу чергу, різким підвищенням бойової ефективності зразків озброєння під час їх застосування спеціальними військовими формуваннями.

На відміну від загального визначення “спеціальна операція”, *спеціальна операція внутрішніх військ* [7] – форма дій ВВ; сукупність узгоджених і взаємопов’язаних за метою, місцем і часом розвідувально-пошукових, ізоляційно-обмежувальних, режимних, охоронних та інших заходів і бойових дій підрозділів (частин, з’єднань) або угруповань ВВ, які проводяться у заданому районі за єдиним замислом і планом для виконання бойового (оперативного) завдання щодо пошуку, локалізації та знешкодження злочинців, терористів, диверсантів, НЗФ тощо.

Із спеціальними операціями ВВ пов’язують період активних дій їх підрозділів (частин, з’єднань), що спрямовані на рішуче припинення дій правопорушників (противника), які мають явні протизаконні наміри або здійснюють їх. Спеціальна операція ВВ може бути окремою, складовою частиною оперативного застосування внутрішніх військ або спеціальних заходів, що проводяться органом державної влади (певним правоохоронним органом держави).

Як правило, СО проводиться у короткі терміни і щоразу може мати свій зміст. Саме тактичні успіхи, способи, методи знешкодження НЗФ створюють необхідні умови для успішного проведення СО.

Незважаючи на те, що серед військових фахівців є думка про застосування підрозділів збройних сил у таких діях, усе ж таки їх роль повинна бути забезпечувальною, що полягає у вогневій підтримці сил правопорядку, у проведенні ізоляційних дій. Це обумовлено тим, що вони дотепер не мають спеціальної підготовки боротьби з НЗФ у специфічних для них умовах.

Тому однією з головних форм застосування ВВ МВС України під час локалізації та припинення збройного конфлікту всередині країни є проведення СО зі знешкодження НЗФ.

Способи застосування підрозділів ВВ у СО зі знешкодження НЗФ залежать від характеру дій противника, мети бойових дій, змісту поставлених завдань, наявних сил і засобів, фізико-географічних умов району операції, а також установлених обмежень та інших чинників.

У внутрішньому збройному конфлікті СД угруповань урядових сил правопорядку матимуть характер пошукових, розвідувально-пошукових дій із засідок, охоронних, ізоляційних, режимно-комендантських заходів і дій. Це є свідченням того, що тактика дій урядових сил буде значно відрізнятися від тактики сухопутних військ у загальновійськовому бою.

На відміну від військової операції СО проводиться специфічними методами, а бій – це форма дій підрозділу, частини, з'єднання ВВ у воєнний час [14]. Він може бути складовою частиною спеціальної операції зі знешкодження НЗФ. У межах території держави СО спрямована на захист національної безпеки.

У зонах відповідальності загальновійськовим з'єднанням і частинам потрібно вирішувати багато “нетипових” завдань, таких, як розвідувально-пошукові дії, захоплення баз опору, боротьба із засідками, охорона та оборона об'єктів, комунікацій, бойове супроводження колон з вантажами, блокуючі, стримуючі та рейдові дії.

Отже, за таких умов вирішального значення набувають способи дій, властиві формуванням силових структур МВС і спецпідрозділам СБУ. Тому доцільно розглянути способи бойових дій у СО (наприклад, організація та проведення СО з припинення збройних зіткнень радикально настроєних сторін, пошук і роззброєння НЗФ тощо), яким притаманні спеціальні військові дії, до виконання яких залучаються військові угруповання ВВ. Залежно від обстановки, що склалася, і поставленого завдання ВВ можуть застосовувати такі основні способи військових дій: блокування, ізоляційно-обмежувальні, пошуково-ударні, рейдово-штурмові дії,

наскок, переслідування, оточення, патрулювання, розосередження, дії з оборони й утримання визначених об'єктів, прочісування місцевості, засадні, охоронні, сторожові дії та ін. [15]. У воєнний час, а також у випадках участі у проведенні заходів щодо знешкодження НЗФ у разі надання ними збройного опору, відбиття нападу на об'єкти, що охороняються, внутрішні війська можуть вести бойові дії.

Блокування – це дії підрозділів ВВ з ізоляції ділянки місцевості (району, населеного пункту або їх частини) передбачуваного знаходження НЗФ з метою заборони виходу з неї, забезпечення їх пошуку та знешкодження. Для цього зі складу сил і засобів призначається група блокування. Вона складається з нарядів, що перекривають найбільш імовірні напрямки руху НЗФ з району операції. Рубіж блокування повинен бути зайнятий підрозділами і військовими нарядами раніше, ніж на нього можуть вийти НЗФ. Склад групи блокування, площа ділянок для підрозділів залежать від чисельності, озброєння і характеру дій НЗФ, розміру району блокування, наявності сил і засобів, умов місцевості і видимості. Щільність блокування не повинна бути рівномірною, вона залежить від важливості напрямку, умов місцевості і часу доби. Вдень щільність блокування може бути: на закритій місцевості – один наряд (2-3 особи) на 25–75 м; на відкритій місцевості – один наряд (2-3 особи) до 150 м (таблиця).

Узимку на рубежі блокування прокладаються 1-2 контрольні лінії з метою виявлення слідів НЗФ, що пройшло через кордон блокування. Бойовий порядок групи блокування складається з бойових порядків підрозділів, розгорнутих на рубежі блокування, вогневих засобів і резерву. На рубежі блокування відділення виконує бойову службу заслоном і зазвичай розташовується трьох-чотирма групами, нарядами (пости спостереження, дозори, секрети). Залежно від ситуації відділення може розташовуватися компактно, займаючи позицію, обладнану окопом. Такий порядок відділення характерний під час пошуку та знешкодження великої групи НЗФ, яка може зробити спробу боєм

Можливості підрозділів з блокування району

Умови місцевості	Протяжність рубежів блокування підрозділів, м		
	відділення	взвод	рота
Відкрита	До 500	До 1 500	До 5 000
Закрита	До 250	До 750	До 2 000

прорватися через кордон блокування. У взводі відділення розташовуються в одну або дві лінії. Додані йому вогневі засоби знаходяться у проміжках між відділеннями, на флангах взводу або за відділеннями. Взвод може мати резерв силою до відділення. Бойовий порядок роти складається з бойових порядків взводів, резерву (у складі одного, двох відділень), а іноді й вогневих засобів, що перебувають у безпосередньому підпорядкуванні командира роти. Блокування може бути суцільним, коли перекриваються всі напрямки ймовірного відходу НЗФ і є зоровий та вогневий зв'язки між нарядами та підрозділами. Блокування за напрямками ймовірного руху НЗФ по об'єктах застосовується у разі недостатності сил і засобів, а також у районах з великими природними перешкодами (гори, річки, озера) і на місцевості, що ускладнює просування НЗФ поза доріг; воно здійснюється шляхом перекриття (перехоплення) найважливіших напрямків заслонами, постами спостереження, дозорами, секретами.

Заслін – військовий наряд чисельністю до взводу, призначений для перекриття ймовірних напрямків руху НЗФ, блокування району проведення СО. Від заслону можуть виділятися спостережні пости, секрети, дозори. Склад, озброєння, екіпування, порядок і час несення служби заслону визначає командир з урахуванням обстановки і характеру виконуваних завдань.

Бойовий порядок відділення у заслоні складається із 3-4 військових нарядів (спостережних постів, секретів, дозорів). Склад наряду – 2-3 особи. Бойовий порядок взводу у заслоні складається з 9-12 нарядів і резерву.

Із досвіду дій внутрішніх військ МВД РФ у Чеченській республіці у 1994–1996 рр., а також 2001–2003 рр. блокування НЗФ з метою подальшого їх знешкодження полягало у зайнятті вигідних рубежів, надійному перекритті доріг та інших шляхів можливого виходу і просочування НЗФ з району зосередження, а також з метою повної їх ізоляції і позбавлення можливості отримання зброї та боєприпасів іззовні. Мотострілкові і танкові підрозділи залучалися до блокування району, а підрозділи внутрішніх військ МВД, ОМОН, СОБР та органи внутрішніх справ МВД – для пошуку у блокованому районі. Останнього поділяли на ділянки відповідальності рот, яких, у свою чергу, поділяли на сектори для взводів. З метою виключення просочування НЗФ через цепи підрозділів, що здійснюють пошук, блокувалися окремі об'єкти всередині району (населені пункти, ліси – “зеленки”).

Дії з блокування зазвичай доцільно проводити у два етапи. На першому етапі здійснюється блокування наміченого району, на другому – пошук. Рубіж блокування вибирають з такого розрахунку, щоб він проходив по тактично вигідній місцевості, мав зручні умови для маневрування і швидкого зайняття його підрозділами, забезпечував гарний огляд і обстріл місцевості, прихованість розташування сил і засобів. Бойовий порядок під час блокування доцільно будувати в один ешелон з виділенням резерву. До складу першого ешелону включати підрозділи, що займають оборону на рубежі блокування і призначені для ведення бойових дій у заслоні і несення служби на КПП. Залежно від обстановки блокування може проводитися заслонами або взводними опорними пунктами, підготовленими до кругової оборони.

Пошуково-ударні дії – це дії військових частин (підрозділів), спрямовані на виявлення і знешкодження НЗФ у місцях імовірного перебування. Пошук у неблокованому районі проводиться у тих випадках, коли район СО великий, а сил для його блокування недостатньо; коли по периметру цього району є важкопрохідні ділянки місцевості, які являють собою природні перешкоди для НЗФ. Такі СО проводяться переважно в умовах гірської і лісисто-болотистої місцевості. Напрямок пошуку необхідно вибирати з таким розрахунком, щоб підрозділи, які ведуть пошук, змушували НЗФ відходити на відкриті ділянки місцевості і на заслони. Для підрозділів, що проводять пошук, призначаються: вихідний район; вихідний рубіж для пошуку; смуга (напрямок) пошуку; зрівнювальний рубіж; рубіж зустрічі; кінцевий кордон; ділянка пошуку; район збору.

Зрівнювальні рубежі призначаються для: уточнення завдань підрозділам, які здійснюють пошук; вирівнювання бойового шикуння і відновлення порушеної взаємодії; відпочинку і приймання їжі особовим складом. Кількість зрівнювальних рубежів залежить від глибини району операції, фронту пошуку, умов місцевості і видимості.

Пошукові групи залежно від способу пошуку приймають бойове шикуння: під час суцільного пошуку – цеп з дозорами попереду і на флангах, під час вибіркового – колона з дозорами попереду і на флангах або лінія відділень.

Як переконує досвід бойових дій з НЗФ, можуть застосовуватися і дещо видозмінені способи проведення пошуку: пошук-огляд; пошук у районі; паралельний пошук; пошук по

збіжних напрямках; пошук по спіралі; зустрічний пошук.

Так, паралельний пошук здійснюється розвідувально-пошуковими групами (РПГ) у суміжних районах. У цьому випадку особовому складу груп указуються сигнали (знаки) взаємного впізнавання на випадок зустрічі, а командири підрозділів, призначені у РПГ, мають можливість ведення переговорів засобами радіозв'язку.

Пошук по збіжних напрямках проводиться у разі необхідного отримання (підтвердження) розвідувальних даних у двох районах місцевості, що розділені природною перешкодою (болото, річка і т. ін.) з одного краю і мають спільний кордон у другому кінці.

Пошук по спіралі організується, якщо район дій РПГ має форму кола, а передбачувані сили НЗФ у ньому незначні.

Зустрічний пошук ведеться групами пошуку назустріч одна одній в одному районі, коли район довжиною дуже великий. З метою безпеки призначаються сигнали і знаки взаємного впізнавання й оповіщення, а також рубежі максимального просування.

Способи виходу РПГ у район пошуку можуть бути такі: десантування на вертольотах; вихід на бронетехніці з подальшими діями у пішому порядку; висадка парашутним способом, а іноді й вихід у пішому порядку. Десантування здійснюється, як правило, за 10–15 км від району пошуку.

Переслідування – це невідступний рух підрозділів і військових нарядів із затримання або знешкодження НЗФ, яке намагається втекти або сховатися. Воно ведеться у разі виявлення противника або його слідів. Переслідування може виникнути у таких випадках, як: спроба НЗФ сховатися після зіткнення з військовими нарядами; спроба НЗФ прорватися через кордон блокування; втеча затриманих з-під охорони або під час конвоювання; спроба НЗФ сховатися від пошукової групи під час пошуку; після вчинення НЗФ диверсійного акту; здійснення НЗФ рейдів.

Переслідування залежно від обстановки, в якій воно виникло, може бути безпосереднім, слідами (за напрямком) або паралельним.

Безпосереднім є таке переслідування, під час якого військовий наряд бачить переслідуваних. Якщо ж переслідувані зникли з поля зору, але на місцевості залишилися їхні сліди, переслідування ведеться по слідах. Коли відомо тільки напрямок відходу НЗФ і на місцевості немає їх слідів, тоді переслідування ведеться за напрямком імовірного їхнього руху.

Паралельне переслідування ведеться з метою: завчасного виходу військовими нарядами на шляхи руху НЗФ; унеможливлення НЗФ зійти зі смуги переслідування; забезпечення оточення й охоплення НЗФ із флангів; ведення пошуку НЗФ та їхніх слідів на фланзі; підтримання військового наряду, який безпосередньо переслідує НЗФ.

Пошуковим групам, які проводять паралельне переслідування, ставиться завдання на дії до певного рубежу, після чого вони перекривають цей рубіж. Переслідування має вестися до затримання або знешкодження НЗФ.

Групи переслідування висилають зі складу чергової групи караулу і підрозділів з охорони ВДО, а також від інших розшукових нарядів під час проведення СО з пошуку та знешкодження НЗФ, які проникли на об'єкт, що охороняється.

Під час проведення СО передбачається також виділення груп переслідування від інших розшукових нарядів (заслонів, пошукових груп). Вони ведуть переслідування розшукуваних після зіткнення їх з військовими нарядами у разі прориву їх із блокованого району (оточення). Група переслідування виконує завдання шляхом ретельного огляду місцевості і предметів на ній, прослуховування, збирання відомостей від місцевих жителів.

Оточення – це ізоляція місця знаходження НЗФ з метою його знешкодження. Воно проводиться за наявності достовірних даних про місцезнаходження НЗФ. Ізолюється не район, а НЗФ аж до такої щільності, яка забезпечує його знешкодження. Оточення може виникнути й у ході пошуку або переслідування. Бойовий порядок підрозділів в оточенні складається з груп оточення, захоплення, прикриття, вогневої групи і резерву. Підрозділам для оточення можуть призначатися рубежі: відділенню до 50–60 м; взводу до 300–450 м. Бойовий порядок групи оточення складається з підрозділів, розгорнутих у цеп.

Група захоплення (знешкодження) діє на бронетранспортерах або у пішому порядку. Її склад визначається залежно від складу НЗФ, його озброєння і характеру дій. Дії групи починаються після завершення оточення і проводяться з використанням бронетехніки, вогневих, димових і спеціальних засобів, а також службових собак. Вогнева група розташовується за бойовим порядком групи оточення у готовності до негайних дій з підтримки вогнем групи захоплення (знешкодження) та оточення.

Наскок як спосіб бойових дій полягає у раптовій атаці (нападі) спецпідрозділами (тактичними групами) ВВ на завчасно виявлене НЗФ з метою його знешкодження (виведення із ладу), захоплення полонених, документів, озброєння та військової техніки, матеріально-технічних засобів, а також для звільнення своїх полонених (заручників).

Бойовий досвід показав, що ефективність вогню стрілецької зброї у наскоках і засідках збільшилась у 4–8 разів, гранатометів і вогнеметів – у 16–30 разів, а мін і мінно-вибухових загороджень – у 60–75 разів порівняно з їх застосуванням звичайними загальновійськовими підрозділами.

Важливим способом бойових дій є *рейдово-штурмовий*, який полягає у стрімкому просуванні місцевістю, що контролюється НЗФ, і завданні спецпідрозділами (тактичними групами) ВВ вогневих ударів з метою їх знешкодження або заподіяння максимальних втрат та відновлення (встановлення) контролю над визначеним районом.

Вогневе ураження НЗФ у СО необхідно планувати і здійснювати з урахуванням безпеки мирного населення і збереження об'єктів інфраструктури у районі, де проводиться ця операція. За цих умов головною особливістю вогневого ураження НЗФ є врахування обмежень у виборі об'єктів, методів та засобів ураження. Тому доцільно завчасно організувати, а потім здійснювати узгоджене застосування різних видів стрілецької зброї та авіації ВВ. Залежно від бойових умов, що склалися, загальне вогневе ураження НЗФ доцільно організувати і здійснювати поодинокими або груповими вогневими ударами з метою завоювання і постійного утримування вогневої переваги. Незалежно від вибраних способів і форм вогневого ураження перевагу завжди треба віддавати вибірковим “точковим” ударам.

Виходячи із зазначеного вище і враховуючи практику ВВ МВС України, що склалася, до способів дій військових угруповань під час знешкодження НЗФ можна віднести такі, як: блокування, оточення, пошуково-ударні дії, наскок, заслін, переслідування.

Висновки

У світовій практиці військового будівництва явною є тенденція пріоритетного розвитку сил і засобів СО. Так, у 1987 р. у США було створено командування СО і введено посаду помічника міністра оборони з питань спеціальних операцій і конфліктів низької інтенсивності. У Німеччині аналогічне командування було створено у 1996 р.

У результаті аналізу характерних рис і особливостей ведення СО було встановлено, що основними тенденціями вдосконалювання їх способів можна вважати: посилення самостійності угруповань ВВ МВС України під час знешкодження НЗФ; забезпечення можливості ведення всіх видів бойових дій; досягнення максимальної економії особового складу.

Необхідність наукової розробки вибору способів дій спецпідрозділів (тактичних груп) ВВ зі знешкодження НЗФ за критерієм їх доцільності у тих або інших бойових умовах обумовлено таким.

1. Досвід виникнення та ескалації внутрішніх конфліктів показує, що дедалі частіше вони набувають ознак крайньої форми – збройного конфлікту всередині країни, який організується певними зацікавленими сторонами (як правило, політичними партіями з активною міжнародною підтримкою). При цьому використовуються терористичні, підривні, збройні провокаційні дії НЗФ як привід до розв'язання регіональних збройних конфліктів та війн.

2. Прийняття рішення на застосування військової сили зі знешкодження НЗФ може бути єдиним правильним рішенням влади, що підтвердить її тверду готовність до ліквідації кризової ситуації та збереження конституційного ладу.

3. Доцільно чітко визначити і розмежувати функції (у взаємодії або у разі автономних дій), що покладаються на військові збройні формування силових структур (з'єднання, частини Збройних Сил України, спецпідрозділи ВВ МВС України та Служби безпеки України) під час проведення СО зі знешкодження НЗФ за принципом їх прямого, професійного призначення, ступеня всебічної бойової підготовки, спрямованої на збройне протистояння у специфічних умовах (на обмеженому просторі без явно виражених фронту, флангів, тилу; у населених пунктах; на об'єктах інфраструктури тощо) її ведення. Збройні Сили, які не мають спеціальної підготовки, недостатньо ефективні для боротьби з малочисельними НЗФ, які діють у гірсько-лісистій місцевості, у населених пунктах, окремих об'єктах (будівлях, спорудах іншого призначення, гідроспорудах, атомно-, гідро-, теплових підстанціях, залізничних вузлах і т. ін.). Тому зазначені бойові дії можуть бути проведені лише за участі спеціальних підрозділів (тактичних груп) ВВ МВС України та СБУ як єдиної ефективної у цьому випадку військової сили. Крім цього способи знешкодження НЗФ під час

проведення СО мають відповідати певним вимогам щодо заподіяння мінімальних втрат серед мирного населення, збереження інфраструктури регіону та ін., що відповідно потребує розроблення і наукового обґрунтування нових способів дій.

4. Сучасне воєнне мистецтво щодо застосування спецпідрозділів (тактичних груп) ВВ зі знешкодження НЗФ пропонує нові форми і способи ведення службово-бойових та спеціальних (військових) дій, які передбачають наявність контролю території району конфлікту і боротьбу з незначними за кількістю НЗФ.

Таким чином, виникає необхідність продовження наукового дослідження і розроблення рекомендацій [у першу чергу, для спецпідрозділів (тактичних груп) ВВ як основного силового елемента МВС України] щодо обґрунтування нових і правильного вибору існуючих способів бойових дій зі знешкодження НЗФ за принципом доцільності цих способів бойових дій, тобто максимального ефективного вогневого впливу й інших силових методів на противника. Ці дослідження мають урахувати як спільні дії військових формувань усіх силових структур держави, так і автономні дії спецпідрозділів (тактичних груп ВВ МВС України) у специфічних бойових умовах за їх прямим призначенням – збройною боротьбою з НЗФ.

Список використаних джерел

1. Барыкин, В. М. Локальные войны на современном этапе [Текст] / В. М. Барыкин // Военная мысль. – 1994. – № 6. – С. 7–11.

2. Булгаков, В. В. Вооруженный конфликт: формы и способы действий [Электронный ресурс] / В. М. Булгаков. – Режим доступа : www.conflictolog.isras.ru

3. Герасимов, А. В. Внутренние вооруженные конфликты в современном мире: политико-правовой анализ / А. В. Герасимов // Интернет-издание журн. “Проблемы МСУ”. – № 4 (16) [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. : www.samougpravlenie.ru

4. Довбня, В. В. Дослідження можливостей підрозділів спеціального призначення внутрішніх військ в ході естафетного пошуку в умовах гірсько-пустельної місцевості [Текст] : тези доп. наук.-практ. конф., 2007 р. / В. В. Довбня, Т. А. Сутюшев, І. І. Приходько. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2007. – С. 44–45.

5. Воробьев, И. Н. Слагаемые контртеррористической операции [Электронный ресурс] / И. Н. Воробьев. – Режим доступа : www.nvo.ng.ru

6. Воробьев, И. Н. Новый виток в развитии тактики [Электронный ресурс] / И. Н. Воробьев. – Режим доступа : <http://www.nbu.gov.ua/articles/2003/03klinko.htm>

7. Лавніченко, О. В. Способи бойового застосування сил спеціального призначення внутрішніх військ МВС України [Текст] / О. В. Лавніченко. – Х. : Військ. ін-т ВВ МВС України, 2000. – 179 с.

8. Теорія і практика службово-бойового застосування внутрішніх військ МВС України [Текст] : звіт про НДР [Розд. 3] / Військ. ін-т ВВ МВС України; І. І. Мусієнко. – Х., 2000.

9. Теорія і практика службово-бойового застосування внутрішніх військ МВС України [Текст] : звіт про НДР [Розд. 2] / Військ. ін-т ВВ МВС України; С. Є. Кучерина. – Х., 2000.

10. Кечев, М. О. Методика оцінки співвідношення сил у внутрішньому збройному конфлікті [Текст] / М. О. Кечев, І. О. Кириченко // Збірник наукових праць. – Х. : ХВУ, 2001. – Вип. № 8 (38). – С. 11–17.

11. Лукічов, В. Л. Рекомендації щодо бойового застосування ОМБР при прикритті та розгортанні армійського корпусу у початковий період війни [Текст] / В. Л. Лукічов. – Х. : ХВУ, 2001. – 180 с.

12. Калінін, І. О. Задача оптимізації бойового порядку системи спостереження при організації контрдиверсійної та контртерористичної охорони об'єктів [Текст] / І. О. Калінін // Честь і закон. – 2003. – № 2. – С. 3–6.

13. Довбня, В. В. Методика оцінки можливостей угруповання внутрішніх військ щодо знешкодження незаконного збройного формування в умовах надзвичайного стану [Текст] / В. В. Довбня. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2006. – 234 с.

14. Шмаков, О. М. Види, форми і способи діяльності і дій внутрішніх військ [Текст] / О. М. Шмаков, О. В. Лавніченко // Честь і закон. – Х. : Акад. ВВ МВС України, 2006. – № 4. – С. 10–19.

15. Барынский, В. М. Силы специальных операций и способы борьбы с ними [Текст] / В. М. Барынский, С. Л. Велесов, В. Л. Кадацкий // Военная мысль. – 2001. – № 2. – С. 12–17.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2013 р.

Рецензент – доктор військових наук, професор Г. А. Дробаха, Академія внутрішніх військ МВС України, Харків, Україна